

УДК 811=81'32+81'33

ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ГЛОСАРІЮ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ ДАВНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Шаталіна О. Ф.

*ТНУ ім. В. І. Вернадського
E-mail: shatalina-elena@mail.ru*

У статті подається спроба розробити принципи щодо створення глосарію літературознавчої термінології давньої української літератури. Зазначимо, що при створенні електронного глосарію виявлено ряд проблем традиційного словника: обсяг словникової статті, швидкість пошуку необхідної інформації у словнику, інтегрованість лінгвістичної та екстралінгвістичної інформації в межах одного словника, відповідність змісту словника даному моменту, довговічність словника, вартість його, компактність. Під електронним словником розуміється будь-який впорядкований, відносно закінчений опрацьований обсяг лінгвістичної інформації, представлений у вигляді списку, таблиці або переліку, зручного для розміщення в пам'яті ЕОМ і забезпеченого програмами автоматизованої обробки і поповнення.

Ключові слова: глосарій, літературознавчий термін, лексикографія, тематичні групи, композиційні зв'язки, таксономічні зв'язки, інформаційна зона, морфологічне описання, когнітивність, гіперонім.

Постановка проблеми. Сучасна лексикографія, а також термінографія переживає новий етап свого розвитку. Оптимізація комп'ютерних технологій дозволила сформуватися таким напрямкам прикладної лінгвістики, як комп'ютерна і корпусна лінгвістика. Електронний словник став одним із центральних дискусійних питань сучасної вітчизняної і зарубіжної лексикографії.

Відомі наукові здобутки вітчизняних і зарубіжних вчених в області прикладної лінгвістики (В. М. Лейчик, В. Ю. Городецький, Р. Г. Пiatровський), зокрема її напрямки, такі як лексикографія, комп'ютерна лексикографія і термінологія (Караулов Ю. Н, Карпова Ю. Н, Марчук О. М, Б. Ю. Городецький). Корпусна лінгвістика Дж. Свартвик, Р. Квірк, Джордж Вартс. Із українських О. Потапова, Дікарева, Оказ Л. С. Зазначимо, що при створенні електронного глосарію виявлено ряд проблем традиційного словника: обсяг словникової статті, швидкість пошуку необхідної інформації у словнику, інтегрованість лінгвістичної та екстралінгвістичної інформації в межах одного словника, відповідність змісту словника даному моменту, довговічність словника, вартість його, компактність. Перераховані вище напрямки пошукової діяльності і становлять **актуальність** обраної теми.

Мета даної роботи полягає у спробі розробити електронний словник літературознавчої термінології давньої української літератури.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Пошук та інтерпретація термінів у давніх словниках і текстах.
2. Дати визначення терміна і поняття глосарії.

3. Визначити принципи, за якими можливо створювати електронний словник.

У роботі використана **методика** опису за тематичними групами і методика співставлення.

Вирішення вищеназаних проблем можливо тільки за умови автоматизації продукту лексикографії. Тому вибір зроблено на користь створення електронного словника. Під електронним словником розуміється будь-який впорядкований, відносно закінчений опрацьований обсяг лінгвістичної інформації, представлений у вигляді списку, таблиці або переліку, зручного для розміщення в пам'яті ЕОМ і забезпеченого програмами автоматизованої обробки і поповнення.

Досліджуючи особливості словника як способу лексикографічного опису, можна дійти висновку, що якщо лексикографічний масив становить спеціальна лексика, при цьому вибірка одиниць словника обмежується невеликим обсягом, то такий різновид словника можна називати глосарієм. Словник іншомовних слів за редакцією Пустовіт Л. О, подає визначення терміну глосарій «...як словник, зібрання слів, що потребують пояснення. Словник із перекладом чи тлумаченням маловживаних слів, переважно з античної доби та стародруків пам'яток писемності» [1, 295].

Електронний носій має для глосарія принципове значення, оскільки робить його моніторним – відкритим для своєчасного поповнення. Розглядаючи інструментарій комп'ютерної лінгвістики через який і набуває ефективності електронний словник, потрібно розглянути поняття гіпертексту. Практична лексикографія використовує нелінійний характер гіпертексту, який дає можливість формування інформації у вигляді розгалуженої структури, що дозволяє акумулювати необмежений обсяг даних про мовну одиницю, що описується, а також розвинути систему посилань, що забезпечує навігацію у інтерактивному середовищі. Як свідчать теоретичні дослідження, сьогодні найбільш якісними є словники, розроблені на корпусній основі. Корпус текстів представляє собою достатньо велику кількість упорядкованих між собою текстів, що забезпечують матеріал для лінгвістичних досліджень різного виду мовних аспектів і явищ, що зберігаються на електронному носії. Корпус, у свою чергу, є текстовою базою даних, що формує один із модулів (складові модулі: словниковий, документально-фактографічний і об'єктивно-характеристичний) бази лексикографічних даних словника. Дослідження тенденцій розвитку сучасного термінознавства показало, що воно характеризується прагненням до інтеграційних процесів, які ведуть до міждисциплінарними програмами дослідження, прагненням до пояснення, тлумачення явищ із різних поглядів, що дозволяє описати його як когнітивне термінознавство. Методологічною основою когнітивного термінознавства є поліпарадигмальний аналіз – інтерпретація одного і того ж об'єкта декількома доповнюючи один одного дослідницькими парадигмами. Це сприяє формуванню найбільш повного і різноманітного уявлення про об'єкт. Специфіка когнітивного термінознавства змінила характер термінологічного словника.

Останнім часом все більшого поширення набуває функціонально-комунікативний підхід до вивчення мовних явищ, зокрема до природи терміна. Цілком резонною видається думка, що про термін є смисл говорити як про одиницю яка, передаючи деяку інформацію, закладену в плані її змісту, розкривається лише в комунікативних умовах. Це дає підстави висувати гіпотезу про текстовий характер

природи терміна. Термін, як всі інші мовні універсалії, важко піддається дефінуванню. Через складність та дискусійність такого завдання в лінгвістиці існує чимало найрізноманітніших спроб визначення термінів. За відправне визначення терміна може бути за трактовкою М. С. Зарицького «Термін – мовний знак, що позначає поняття певної галузі знання – науки, техніки, мистецтва, політики [2, 43].

Таким чином можна дійти висновку, що використання когнітивного підходу до опису терміна допускає перехрещення в межах одного словника інформації як лінгвістичного так і екстралінгвістичного характеру. В основу розробки глосарія термінів, вилучених із творів давньої української літератури пропонується покласти принципи побудови класичного термінологічного словника. За допомогою електронних носіїв можливо вирішити проблему обсягу словникової статті, швидкого пошуку необхідної інформації у словнику. Перший етап створення такого словника – це робота по формуванню лексичного масиву глосарія. Словникову статтю глосарія пропонується поділити на 6-5- інформаційних зон: зона заголовного слова, зона ідентифікаційного номера, зона латинського, грецького терміна, зона українського еквівалента, зона вербального визначення, невербальний характер, морфологічне описання, можливо інформацію. Статтю поділити на такі інформаційні зони: зона заготовочного слова, зона визначення терміна, кількість слів за частотою вживання.

У літературних пам'ятках 14-15 століття фіксується лише три основних тематичних групи літературознавчих термінів. Перша група – це є іменники, які позначають літературознавчі поняття, що використовувалися в церковних книгах: «анафема», «анатема», «апостол», «паракліс», «парастас»; другу, найчисленнішу групу становлять дієслова «іспісати», «оповідати», «поведати», «псати»; третя група – це літературознавчі терміни «артікл», «грамота», «книга», «півець», «письмо», «поведань», «предань», «пролог», «речь», «язык». Фіксується небагато прикметників «наверхписаний», «перворечений», «первейвыписаний».

Стихійність формування та різноманітність джерел літературознавчих термінів 14-15 століття позначились і структурно – словотвірних особливостях. Так із структурного погляду серед літературознавчих термінів цього часу переважають однослівні. Їх зафіксовано 24. Дієслівних термінів – 10, багатослівних – 4. Однослівні терміни переважають із погляду словотвірної будови і є дуже строкатими. Так:

Префіксально-суфіксальний «ісписати», «выписати», «выпсати», «записати», «записувати», «написати», «отписати», «пописати», «пописовувати», «описати», «оповьдати», «переписати», «поведань»; 2. Префіксальний: «напсати», «оповьсти», «преданіє», «преречений»; 3. Суфіксальний: «грамота», «письмо», «певець»; 4. Складанням основ: «наверхписанный», «первейвыписанный», «первореченый», «вышереченный», «напередреченый», «верхоувывисанный», «вышэписанный», «зверхуписанный», «наверхписанный», «напръдъвыписанный», «первейписанный», «передъписанный», «пръженаписанный», «сверхавыписанный», «уверхувывисанный».

Електронний глосарій може містити класифікацію зв'язків між поняттями.

Наприклад ТАКСОНІМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

Гіперонім – Гіпонім

Припустимо: Гіперонім пісня – гіпоніми (давня пісня, сучасна пісня).

Пропонуються також композиційні зв'язки.

Ціле – компонент

Цілим виступає поняття пісня, а компонентами будуть «половецкие песни», «бесовские песни», «хвалебные песни», «простацкие песни», «волшебные песни».

Наступним гіперонімом може бути іменник «слово» – гіпоніми (слово, як назва літературного твору, наприклад: «Слово о полку Ігореві...», «Слово о законе и благодати» і слово як одиниця мовлення, наприклад: «слово псаломское», «слово Божие», «слово похвальное»).

Гіперонімом виступає слово «твір», а гіпонімом будуть «псалтир», «Євангелія», «часословець», «апостол», «вертеп», «притча», «псалом».

За такими принципами можна створити глосарій термінів вилучених із творів різних письменників. Із розвитком електронних технологій це являється одним із перспективних напрямків дослідження в галузі прикладної лінгвістики.

У **перспективі** подальшого дослідження розроблення таксономічних і композиційних зв'язків літературознавчої термінології давньої української літератури.

Література:

1. Пустовіт Л. О, Скопенко О. І. Словник іншомовних слів/ Пустовіт Л. О. – К. : «Довіра», 2000. – С. 295. – ISBN 966-507-049-5.
2. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства/ Зарицький М. С. – К. : Політехніка НТУУ «КПІ», 2004. – 124 с. – ISBN 966-622-163-2
3. Українська література XIV-XVI ст.. Апокрифи. Агіографія. Паломницькі твори. Історіографічні твори. Полемічні твори. Перекладні повісті. Поетичні твори. / Українська література XIV-XVI ст.. – К. : «Наукова думка» 1988. – С. 685. – ISBN 5-12009282-9.

Шаталіна Е. Ф. Принципы образования электронного глоссария литературоведческих терминов давней украинской литературы / Е. Ф. Шаталіна // Ученые записки Таврического национального университета имени В. І. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 1, ч. 1. – С. 582–586.

В статті робиться спроба розробки принципів створення глосарія літературознавчої термінології давньої української літератури. Надо відзначити, що при складанні електронного глосарія виявлено ряд проблем традиційного словаря: об'єм словарної статті, швидкість пошуку необхідної інформації в словарі, інтегрованість лінгвістическої і екстралінгвістическої інформації в рамках одного словаря, відповідність змісту словаря даному моменту, довговічність словаря, вартість його, компактність. Під електронним словарем розуміється якийсь упорядочений, відносно закінчений об'єм лінгвістическої інформації, представлений в формі списку, таблиці, або перерахуванням, зручним для розміщення в пам'яті ЕВМ і обробленим програмами автоматизованої обробки і поповнення.

Ключевые слова: глосарій, літературознавчий термін, лексикографія, тематическі групи, композиційні зв'язки, таксономіческі зв'язки, інформаційна зона, морфологіческе писання, когнітивність, гіперонім.

Shatalina O. F. Educational principles electronic glossary of literary terms longtime Ukrainian literature / O. F. Shatalina // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 1, part 1. – P. 582–586.

This article attempts to develop guidelines for creating a glossary of literary terms longtime Ukrainian literature. It should be noted that in the preparation of electronic glossary revealed a number of problems of the traditional vocabulary: the amount of the entry, the speed of information search in the dictionary, linguistic and extra-linguistic integration of information within one dictionary, a dictionary that the content of this point, durability dictionary, its value, compact size. Under the electronic dictionary means a streamlined, relatively complete volume of the processed linguistic information presented in the form of a list, table, or by transfer, easy to fit in memory of computers and software provided automated processing and replenishment. Statement

of the problem. Modern lexicography and terminography experiencing a new phase of development. Optimization of computer technology has allowed to form areas of applied linguistics such as computer and corpus linguistics. Electronic dictionary has become one of the central questions for discussion of contemporary domestic and foreign lexicography.

Notable scientific accomplishments domestic and foreign scholars in the field of applied linguistics (VM Lejčik, V. Gorodetsky, RG Piatrovskyy), including its destinations such as lexicography, computer lexicography and terminology (Karaulov YU. N, Karpov JN, AN Marchuk, B. Yu. Gorodetsky). Freestanding linguistics Svartvyk J, R. Kvirik, George Varts. From the Ukrainian Alexander Potapov, Dikareva, turns out to LM Note that when creating an electronic glossary found some problems of traditional dictionary: volume dictionary entry, the rate of finding the necessary information in the dictionary, the integration of linguistic and extralinguistic information within one dictionary, matching the content of the dictionary this time, durability dictionary, its cost, compactness. The above areas of search and relevance are chosen topic.

The purpose of this paper is to try to develop an electronic dictionary of literary terminology of Ukrainian literature.

The goal includes the following tasks:

Search and interpretation of terms in vocabularies and the ancient texts.

Define the term and concept glossary.

Determine the principles by which is possible to create an electronic dictionary.

The paper used the method of describing the thematic groups and methods of comparison.

Key words: a glossary of literary terms, lexicography, focus groups, composite communication taksonimicheskie communications, information area, morphological writing, cognition, hyperons.

Поступила в редакцію 01.03.2013 г.